

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні групи забезпечення
спеціальності
від « 12 » 09 2022 року
Протокол № 1
Голова групи Чугай А.В.

«УЗГОДЖЕНО»
Декан природоохоронного факультету
Чугай А.В.

СИЛЛАБУС

навчальної дисципліни
«ЕКОНОМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ
ПРАВопорушення»

(назва навчальної дисципліни)

101 «Екологія»

(шифр та назва спеціальності)

Екологічний контроль та аудит

(назва освітньої програми)

магістр

(рівень вищої освіти)

зф

(форма навчання)

I

(рік навчання)

I

(семестр навчання)

5/150

(кількість кредитів ЄКТС/годин)

залік

(форма контролю)

Екологічного права і контролю. Сайт <http://dpt10s.odeku.edu.ua/>

(кафедра)

Одеса, 2022 р.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета	Формування у студентів правової й науково-теоретичної бази знань щодо: механізму формування економічного збитку унаслідок екологічних правопорушень; існуючих методичних підходів до оцінки економічного збитку та їх реалізації в національних нормативних методиках.
Компетентність	Здатність застосовувати діючі нормативно-правові акти і методики розрахунку економічної відповідальності за екологічні правопорушення
Результат навчання	Вміти розраховувати екологічний податок за забруднення довкілля, а також використовувати методи розрахунків економічного збитку довкіллю в результаті порушення екологічного законодавства. Вміти визначати і розраховувати параметри необхідні для розрахунку економічних збитків.
Базові знання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Види правопорушень в галузі охорони навколишнього середовища; 2. Порядок застосування економічної відповідальності за екологічні правопорушення; 3. Механізм формування економічного збитку унаслідок забруднення навколишнього середовища та інших видів екологічних правопорушень; 4. Національна методична база відшкодування економічного збитку за екологічні правопорушення.
Базові вміння	1. Вміння проводити розрахунки розміру збитків, викликаних порушенням екологічного законодавства стосовно різних об'єктів правопорушень на основі діючого в Україні нормативно-правового та методичного забезпечення;
Базові навички	1. Оцінка розмірів відшкодування економічного збитку за екологічні правопорушення на основі діючого в Україні нормативно-правового та методичного забезпечення
Пов'язані силлабуси	-
Попередня дисципліна	-
Наступна дисципліна	-
Заочна форма навчання	настановча лекція: 2 год.; самостійна робота студентів: 140 год.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Лекційні модулі

Код	Назва модуля та тем	Кількість годин	
		аудиторні	СРС
ЗМ-Л1	<p>Настановча лекція</p> <p>Правопорушення у галузі охорони атмосферного повітря та водного середовища</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тема 1. Економічна відповідальність як складова цивільно-правової відповідальності. • Тема 2. Поняття еколого-економічного збитку. • Тема 3. Розрахунок розмірів відшкодування збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. • Тема 4. Визначення величини збитків заданих навколишньому середовищу в результаті порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Конвенція MARPOL 73/78. 	2	6 6 6 6
ЗМ-Л2	<p>Правопорушення у галузі охорони ґрунтів, надр та охорони рослинного і тваринного світу</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тема 1. Визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків в результаті порушення законодавства про надра. • Тема 2. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів • Тема 3. Обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання. 		6 7 6

	<ul style="list-style-type: none"> • Тема 4. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання). 		7
	Разом:	2	50

Консультації: Кур'янова С.О., згідно з графіком консультацій, затвердженого на засіданні кафедри.

Практичні модулі

Код	Назва модуля та тем	Кількість годин	
		аудиторні	СРС
ЗМ-П1	• Тема 1. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря		8
	• Тема 2. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів		10
	• Тема 3. Визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів		9
	• Тема 4. Визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про надра		10
	• Тема 5. Розрахунок розмірів збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища		9
	• Тема 6. Розрахунок збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів		8
	• Тема 7. Обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання		8
	• Тема 8. Визначення розмірів компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесених до червоної книги України		8
	Разом:	0	70

Консультації: Кур'янова С.О., згідно з графіком консультацій, затвердженого на засіданні кафедри.

Самостійна робота студента та контрольні заходи

Код модуля	Завдання на СРС та контрольні заходи	Кількість годин	Строк проведення
ЗМ-Л1	• Підготовка до лекційних занять	25	жовтень-січень
	• Написання модульної тестової контрольної роботи (обов'язковий)	5	січень
ЗМ-Л2	• Підготовка до лекційних занять	25	лютий-квітень
	• Написання модульної тестової контрольної роботи (обов'язковий)	5	квітень
ЗМ-П1	• Виконання практичних занять (обов'язковий)	70	жовтень-квітень
	Підготовка до залікової контрольної роботи.	10	
	Разом:	140	

2.3.1. Методика проведення та оцінювання контрольного заходу для ЗМ-Л1, ЗМ-Л2.

Для студентів заочної форми передбачений контроль самостійної роботи студента. Для оцінки ступеню засвоєння основних положень теоретичних розділів дисципліни передбачається написання модульної контрольної роботи.

Увесь програмний курс лекційних занять розбито на 2 теоретичні модулі. Оцінка засвоєння студентами знань та вмінь по дисципліні “Економічна відповідальність за екологічні правопорушення” складається із оцінок, отриманих студентами по окремих модулях.

Формою контролю засвоєння лекційної частини є контрольні роботи, які складаються з 3 тестових запитань варіанту модульного контрольного завдання та 2 задач, які необхідно розв'язати. Тестові завдання модульної контрольної роботи складені у тестовому вигляді закритого типу. Кожна вірна відповідь оцінюється у 5 балів. Максимальна кількість балів за виконаний варіант кожної модульної контрольної роботи становить 25 балів. Максимальна кількість балів яку студент може отримати з лекційної частини складає 50 балів.

2.3.2. Методика проведення та оцінювання контрольного заходу для ЗМ-П1.

З практичної частини дисципліна складається з одного модуля, який в свою чергу складається з восьми практичних занять. Після вивчення теми виконується розрахунок, який також прикріплюються у вигляді окремого файлу, - за кожною

темою за це нараховується 10 балів. Отже загальна оцінка за практичну частину курсу дисципліни складає 80 балів.

Загальна кількість балів за дисципліну (теоретична + практична частина) становить 130 балів.

Студент вважається допущеним до підсумкового контролю з дисципліни, якщо він виконав усі види робіт, означені вище і набрав за модульною системою суму балів не менше 50 % від максимально можливої за теоретичну та практичну частини дисципліни (відповідно, не менше 25 та 40 балів).

Формою контролю засвоєння теоретичних та практичних знань за дисципліною для всіх є залікова контрольна робота (підсумкова атестація за тестами).

Залікова контрольна робота складена за варіантами. Кожний варіант містить 20 тестових запитань з базової компоненти теоретичної частини дисципліни. Кожна правильна відповідь на тестове завдання оцінюється у 1 балі. Максимальна оцінка за залікову контрольну роботу складає 20 балів (100 %).

Контроль самостійної роботи студента зф проводиться згідно з таблицею 2.1. Консультації по самостійній роботі студента надає викладач у електронному вигляді через електронну адресу кафедри екологічного права і контролю – low-ekology@odeku.edu.ua, або через особисту електронну пошту викладача – Red_sun@ukr.net (Кур'янова С.О.)

Таблиця 2.1 - Терміни контролю самостійної роботи студента

Етапи роботи	Строк контролю	Бал оцінювання
Вивчення лекційних тем	1 листопада-лютий	
Виконання завдань тестового модульного контролю №1	січень	25 балів
Виконання завдань тестового модульного контролю №2	квітень	25 балів
Виконання матеріалів практичного завдання	квітень	80 балів
Залік	За розкладом	20 балів

3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.1. Модуль ЗМ-Л1 «Правопорушення у галузі охорони атмосферного повітря та водного середовища».

3.1.1. Повчання

Тема 1. Економічна відповідальність як складова цивільно-правової відповідальності.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: види цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення; поняття про екологічну шкоду; форми проявлення екологічної шкоди; способи відшкодування екологічної шкоди. Література [1 (ст. 68); 1 (ст. 69); 2; 1 (ст.41), 18].

Тема 2. Поняття еколого-економічного збитку.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: причини виникнення збитків; послідовність визначення еколого-економічних збитків; оцінка негативного впливу на довкілля; види розрахунку еколого-економічних збитків; поняття про економічний збиток; методи визначення економічних збитків від забруднення навколишнього природного середовища. Література [3,4].

Тема 3. Розрахунок розмірів відшкодування збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; факти встановлення наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; порядок розрахунку маси наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; порядок розрахунку розмірів відшкодування збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Література [5, 18, 23].

Тема 4. Визначення величини збитків заданих навколишньому середовищу в результаті порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Конвенція MARPOL 73/78

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: випадки коли проводиться розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів; поняття про наднормативні скиди забруднюючих речовин у водний об'єкт; поняття про забруднення водних об'єктів забруднюючими речовинами у чистому вигляді у складі продукції, сировини та відходами; поняття про забруднення підземних вод; розрахунок маси наднормативного скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами з перевищенням граничнодопустимого скиду; розрахунок маси нафти та нафтопродуктів; розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами, з перевищенням граничнодопустимого скиду; розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних водним об'єктам внаслідок забруднення речовинами у складі продукції чи сировини, плаваючими відходами або сміттям; розрахунок розмірів відшкодування збитків, обумовлених самовільним використанням водних ресурсів при відсутності дозвільних документів; розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок забруднення підземних вод забруднюючими речовинами; розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок забруднення поверхневих і підземних вод фільтратом сміттєзвалищ та полігонів твердих побутових відходів. Література [6, 7, 18, 21, 22, 23].

3.1.2. Питання для самоперевірки

Тема 1. Економічна відповідальність як складова цивільно-правової відповідальності.

1. Які існують види цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення?
2. Що розуміють під поняттям - екологічна шкода?
3. Форми проявлення екологічної шкоди?
4. Способи відшкодування екологічної шкоди.
5. Які особливості відшкодування шкоди?

Тема 2. Поняття еколого-економічного збитку.

1. Які існують основні причини виникнення збитків?
2. Яка існує послідовність визначення еколого-економічних збитків?
3. Сутність оцінки негативного впливу на довкілля.
4. Які існують види розрахунку еколого-економічних збитків?
5. Що розуміють під поняттям - економічний збиток.
6. Наведіть методи визначення економічних збитків від забруднення навколишнього природного середовища.

Тема 3. Розрахунок розмірів відшкодування збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

1. *Які викиди відносяться до наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря?*
2. *Як і ким встановлюється факт наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря?*
3. Порядок розрахунку маси наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.
4. Порядок розрахунку розмірів відшкодування збитків за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Тема 4. Визначення величини збитків заданих навколишньому середовищу в результаті порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів. Конвенція MARPOL 73/78.

1. У яких випадках проводиться розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів?
2. *Які скиди відносяться до наднормативних скидів забруднюючих речовин у водний об'єкт?*
3. Що розуміють під поняттям - забруднення водних об'єктів забруднюючими речовинами у чистому вигляді у складі продукції, сировини та відходами?
4. Що розуміють під поняттям - забруднення підземних вод?

5. У чому полягає методика розрахунку маси наднормативного скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами з перевищенням граничнодопустимого скиду.
6. У чому полягає методика розрахунку маси нафти та нафтопродуктів.
7. У чому полягає методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами, з перевищенням граничнодопустимого скиду.
8. У чому полягає методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних водним об'єктам внаслідок забруднення речовинами у складі продукції чи сировини, плаваючими відходами або сміттям.
9. У чому полягає методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, обумовлених самовільним використанням водних ресурсів при відсутності дозвільних документів.
10. У чому полягає методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок забруднення підземних вод забруднюючими речовинами.
11. У чому полягає методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок забруднення поверхневих і підземних вод фільтратом сміттєзвалищ та полігонів твердих побутових відходів.

3.2. Модуль ЗМ-Л2 «Правопорушення у галузі охорони ґрунтів, надр та охорони рослинного і тваринного світу».

3.2.1. Повчання

Тема 1. Визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків в результаті порушення законодавства про надра.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: випадки визначення розміру шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів; порядок визначення забруднення (засмічення) земель; визначення розмірів шкоди внаслідок забруднення земель; визначення розмірів шкоди внаслідок засмічення земель; випадки застосування методики визначення розмірів збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання та охорону надр; порядок встановлення факту порушення законодавства про охорону надр та обсягів нераціонального використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; розрахунок збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання та охорону надр. Література [8, 9, 18, 20, 23].

Тема 2. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних

рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: випадки застосування методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; розрахунок величини збитків; визначення збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів. Література [12, 13, 18, 23].

Тема 3. Обчислення розміру відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання.

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: види правопорушень у галузі мисливського господарства та полювання; відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання. Література [10,11,12, 18, 23].

Тема 4. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання).

При вивченні теми звернути особливу увагу на такі питання: види правопорушень законодавства про природно-заповідний фонд; такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України; випадки застосування такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу. Література [14,15,16,17,18, 23].

3.2.2. Питання для самоперевірки

Тема 1. Визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків в результаті порушення законодавства про надра.

1. У яких випадках визначається розмір шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів?
2. У чому полягає методика визначення забруднення (засмічення) земель?
3. У яких випадках визначається розмір шкоди внаслідок забруднення земель?
4. У чому полягає методика визначення розмірів шкоди внаслідок засмічення земель.
5. При порушенні яких умов використання та охорони надр настає відповідальність за порушення законодавства про надра?
6. У чому полягає методика обчислення розміру відшкодування та сплати збитків в результаті порушення законодавства про надра.

Тема 2. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Порядок обчислення розміру збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів

1. В яких випадках застосовують методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища?
2. Яким чином відбувається розрахунок величини збитків.
3. Яким чином відбувається визначення збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів.

Тема 3. Обчислення розміру відшкодування збитків, завданих наслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання.

1. Які існують види правопорушень у галузі мисливського господарства та полювання?
2. Послідовність відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання?

Тема 4. Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання).

1. Які види правопорушень законодавства про природно-заповідний фонд ведуть до обчислення розміру відшкодування та сплати збитків?
2. В яких випадках застосовуються такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу?

3.3. Питання до практичних занять модуля ЗМ-П1

Тема 1. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

1. Що таке затверджений гранично допустимий викид?
2. Які викиди вважаються наднормативними?
3. Ким та якими методами встановлюється факт наднормативного викиду?
4. В яких випадках застосовуються розрахункові методи визначення наднормативних викидів?
5. Як розрахувати масу наднормативного викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря від основних джерел викидів?
6. Як розрахувати масу наднормативного викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря від інших джерел викидів і на які не встановлені нормативи ГДВ?
7. Як розрахувати масу наднормативного викиду газоподібної забруднюючої речовини в атмосферне повітря від паливовикористовувального обладнання (у продуктах горіння)?

8. Як розрахувати значення масової концентрації забруднюючої речовини, приведене до регламентного вмісту кисню?
 9. Як розрахувати об'ємну витрату газопилового потоку (димових газів)?
 10. Як розрахувати масу наднормативного викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря при перевищенні технологічного нормативу допустимого викиду газоподібних продуктів горіння?
 11. Як визначається час роботи джерела в режимі наднормативного викиду?
 12. Чим може бути підтверджено факт усунення порушення?
 13. Як розрахувати розмір збитків заподіяних державі за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря?
 14. Як розрахувати показник відносної небезпечності i -тої забруднюючої речовини?
 15. Від чого залежить коефіцієнт, що враховує територіальні соціально-екологічні особливості населеного пункту (K_T)?
 16. Як розрахувати коефіцієнт, що залежить від рівня забруднення атмосферного повітря населеного пункту i -тою забруднюючою речовиною (K_{zi})?
 17. Як визначити коефіцієнт K_{zi} , якщо в населеному пункті не виконуються інструментальні вимірювання концентрацій забруднюючих речовин?
- Література [5,18, 23]

Тема 2. Розрахунок розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів

1. При порушенні яких встановлених умов водокористування настає відповідальність за порушення водоохоронного законодавства?
2. Як розраховується період порушення водоохоронного законодавства?
3. Як розраховуються об'єми та концентрації забруднюючих речовин при визначенні розмірів збитків?
4. Як провести розрахунок збитків для наднормативних скидів?
5. Як провести розрахунок збитків для самовільних, аварійних та санкціонованих вимушених скидів зворотних вод?
6. Як провести розрахунок збитків для скидів зворотних вод із водних транспортних заходів?
7. Як провести розрахунок збитків від забруднення водного об'єкта сміттям?
8. Як встановити факт забруднення підземних вод?
9. Як визначити масштаби забруднення підземних вод?
10. Як встановлюється величина збитків внаслідок забруднення підземних вод?

Література [6, 21, 22, 23]

Тема 3. Визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів

1. При порушенні яких встановлених умов землекористування настає відповідальність за порушення природоохоронного законодавства?
2. Як встановити факт забруднення (засмічення) земель?

3. Як розраховуються об'єми та концентрації забруднюючих речовин при визначенні розмірів шкоди?
4. Як провести розрахунок розміру шкоди внаслідок засмічення земель?
5. Як провести розрахунок розміру шкоди від забруднення земель?
6. Як провести розрахунок розміру відшкодування при одночасному забрудненні земельної ділянки декількома забруднюючими речовинами?
7. Хто надає довідку про нормативну грошову оцінку земельної ділянки, що зазнала забруднення?
8. Хто надає довідку про віднесення земельної ділянки, що зазнала засмічення?

Література [8, 18, 23]

Тема 4. Визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про надра

1. При порушенні яких умов використання та охорони надр настає відповідальність за порушення законодавства про надра?
2. Як встановлюються факти порушення законодавства про надра?
3. Яким чином встановлюється обсяг нераціонального використання запасів корисних копалин?
4. Яким чином встановлюється обсяг наднормативних втрат корисних копалин?
5. Яким чином встановлюються обсяг неповного та некомплексного вилучення корисних копалин?
6. Як провести розрахунок розміру відшкодування збитків при наднормативних втратах корисних копалин?
7. Як провести розрахунок розміру відшкодування збитків при вибірковій розробці багатих ділянок родовищ, яка призводить до втрат корисних копалин?
8. Як провести розрахунок розміру відшкодування збитків при самовільному користуванні надрами?

Література [9, 20, 23]

Тема 5. Розрахунок розмірів збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища

1. На які види порушення природоохоронного законодавства поширюється дія «Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища»?
2. Як розрахувати прямі збитки рибному господарству, заподіяні внаслідок забруднення водойм?
3. Що являється основними вихідними даними для розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству ?
4. Як розрахувати збитки рибного господарства від втрати потомства, внаслідок забруднення водойм?
5. Як розрахувати збитки рибному господарству від загибелі кормових організмів?

Література [12, 23]

Тема 6. Розрахунок збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів

1. На які види порушення природоохоронного законодавства поширюється дія «Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів»?

2. Як розрахувати прямі збитки рибному господарству, заподіяні внаслідок загибелі чи незаконного вилучення риби?

3. Як розрахувати прямі збитки заподіяні рибному господарству погіршенням умов відтворення?

4. Що являється основними вихідними даними для розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству ?

Література [13, 23]

Тема 7. Обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання

1. Згідно якого нормативного документу встановлюється порядок обчислення збитків, завданих внаслідок порушення законодавства у галузі ведення мисливського господарства та полювання?

2. Хто здійснює державне регулювання у галузі мисливського господарства та полювання?

3. Які дії прирівнюється до полювання?

4. У які строки може здійснюватися полювання?

5. Які існують заборони під час полювання з метою раціонального використання мисливських тварин, охорони диких тварин, а також середовища їх перебування?

6. Що таке незаконне полювання?

7. Яким чином відбувається відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства у галузі мисливського господарства та полювання?

8. У разі неможливості вилучення незаконно добутої продукції полювання яким чином порушник відшкодовує її вартість?

Література [10, 11]

Тема 8. Визначення розмірів компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесених до Червоної книги України

1. За які порушення встановлені такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної видам тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

2. Хто є платниками компенсації за добування (збирання), видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України?

3. На які категорії поділяються тварини та рослини, занесені до Червоної Книги України?

Література [11,15, 23]

4. ПИТАННЯ ДО ЗАХОДІВ ПОТОЧНОГО, ПІДСУМКОВОГО ТА СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

4.1. Тестові завдання до модульної контрольної роботи модуля ЗМ-Л1

№	Питання	Джерело	Стор.
1.	Які викиди вважаються наднормативними?	23	7
2.	Факт наднормативного викиду встановлюється:	23	7
3.	Якими методами встановлюється факт наднормативного викиду?	23	7
4.	Розрахункові методи визначення наднормативних викидів застосовуються у випадках:	23	8
5.	Маса наднормативного викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря розраховується за формулою:	23	8
6.	Маса викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря від джерел викидів на які не встановлені нормативи ГДВ розраховується за формулою:	23	11
7.	Час роботи джерела в режимі наднормативного викиду визначається:	23	12
8.	Факт усунення порушення може бути підтверджено:	23	12
9.	Розмір збитків заподіяних державі за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря розраховуються за формулою:	23	12
10.	Для речовин, за якими відсутні величини ГДК і ОБРВ, показник відносної небезпечності A_i приймається рівним	23	13
11.	Коефіцієнт, що враховує територіальні соціально-екологічні особливості (K_T) залежить від:	23	13
12.	Коефіцієнт, що враховує територіальні соціально-екологічні особливості населеного пункту (K_T) розраховується за формулою	23	13
13.	Коефіцієнт, що залежить від рівня забруднення атмосферного повітря населеного пункту i -тою забруднюючою речовиною розраховується за формулою	23	13
14.	Якщо в населеному пункті не виконуються інструментальні вимірювання концентрацій забруднюючих речовин коефіцієнт K_{ci} приймається рівним	23	13
15.	Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів не застосовується у випадках:	23	19
16.	Наднормативними скидами забруднюючих речовин у водний об'єкт з перевищенням ГДС вважаються:	23	20
17.	Період порушення водоохоронного законодавства розраховується:	23	21
18.	Фактичні концентрації забруднюючих речовин при визначенні розмірів збитків розраховуються за формулою:	23	24
19.	Факт наднормативного скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами встановлюється:	23	24
20.	Розрахунок маси наднормативного скиду забруднюючої речовини у водний об'єкт зі зворотними водами внаслідок перевищення встановленого нормативу ГДС здійснюється за формулою:	23	22
21.	Розрахунок маси наднормативного скиду забруднюючих речовин, внаслідок самовільного скиду зворотних вод без наявності дозволу на спеціальне водокористування здійснюється за формулою:	23	24
22.	Розрахунок збитків для наднормативних скидів (крім морських вод) здійснюється за формулою:	23	27
23.	Розрахунок збитків для наднормативних скидів (морські води)	23	29

	здійснюється за формулою:		
24.	Розрахунок збитків, заподіяних водним об'єктам (крім морських вод) внаслідок аварійного або самовільного скиду здійснюється за формулою:	23	29
25.	Розрахунок збитків, заподіяних водним об'єктам (морські води) внаслідок аварійного або самовільного скиду здійснюється за формулою:	23	29
26.	Розрахунок збитків від забруднення водного об'єкта сміттям здійснюється за формулою:	23	30
27.	Факт забруднення підземних вод встановлюється:	23	32
28.	Розрахунок збитків, заподіяних державі внаслідок забруднення підземних вод, здійснюється за формулою:	23	32
29.	Для речовин, за якими відсутня величина граничнодопустимої концентрації, показник відносної небезпечності A_i приймається рівним:	23	28

4.2. Тестові завдання до модульної контрольної роботи модуля ЗМ-Л2

№	Питання	Джерело	Стор.
1.	До дерев, пошкоджених до ступеня припинення росту відносяться дерева:	16	1
2.	До дерев, пошкоджених до ступеня неприпинення росту відносяться дерева:	16	1
3.	Під час проведення індексації для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу враховується:	16	1
4.	Під час проведення розрахунків розміру шкоди заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами не враховується:	16	1
5.	Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами використовуються у випадку:	16	1
6.	«Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» визначає порядок розрахунку збитків, заподіяних внаслідок:	12	79
7.	«Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» не поширюється у випадках:	12	79
8.	Прямі збитки розраховуються за формулою:	12	80
9.	Розрахунок збитків від втрати потомства ведеться за формулою:	12	80
10.	Збитки від загибелі кормових організмів (планктону) визначаються за формулою:	12	80
11.	Збитки від загибелі кормових організмів (планктону) визначаються за формулою:	12	81
12.	Збитки від втрати нерестовищ розраховуються за формулою:	12	81
13.	Основними вихідними даними для розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству, являються:	12	79
14.	Підрахунок збитків здійснюється:	12	79
15.	Збитки рибному господарству, заподіяні внаслідок забруднення водойми, розраховуються:	12	79
16.	Згідно з Міжнародною Конвенцією MARPOL – 73/78 шкідливі	7	1

	речовини розділяються на:		
17.	Факт забруднення морського середовища із суден, кораблів та інших плаваючих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України встановлюється на основі:	7	1
18.	За фактом забруднення морського середовища із суден, кораблів та інших плаваючих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України складається:	7	2
19.	Для українських судновласників розмір відшкодування збитків обчислюється не пізніше:	7	2
20.	Для іноземних судновласників розмір відшкодування збитків обчислюється не пізніше:	7	2
21.	Кількість нафти та нафтопродуктів, скинутих у водне середовище, визначається на основі:	7	2
22.	Об'єм скидів господарсько-фекальних стічних вод визначається на підставі:	7	2
23.	У разі одночасного скиду у водне середовище декількох забруднюючих речовин загальний розмір відшкодування збитків обчислюється:	7	3
24.	Після обчислення розміру відшкодування збитків державними інспекторами України з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій Державної екологічної інспекції або спеціальних підрозділів Мінприроди оформлюється:	7	3
25.	З метою запобігання затримки судна, корабля, іншого плаваючого засобу Державна екологічна інспекція або спеціальний підрозділ Мінприроди вживають заходів до отримання:	7	3
26.	Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про надра застосовується у випадках:	23	66
27.	Встановлення факту та обсягів наднормативних втрат корисних копалин при їх видобуванні проводиться шляхом	23	68
28.	Факт розубожування корисних копалин встановлюється на основі:	23	68
29.	Встановлення факту пошкодження родовища корисних копалин, яке виключило повністю або суттєво обмежує його подальшу експлуатацію, проводиться шляхом:	23	68
30.	Для встановлення факту порушення порядку забудови площ залягання корисних копалин, яке призвело до неможливості подальшої експлуатації родовища та визначення обсягу недовидобутої кількості корисних копалин використовується:	23	69

4.4. Тестові завдання до іспиту.

№	Питання	Джерело	Стор.
1	До наднормативних викидів відносяться:	23	7
2	Факт наднормативного викиду встановлюється:	23	7
3	Якими методами встановлюється факт наднормативного викиду?	23	7
4	Розрахункові методи визначення наднормативних викидів застосовуються у випадках:	23	7
5	Час роботи джерела в режимі наднормативного викиду визначається:	23	12
6	Маса наднормативного викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря розраховується за формулою:	23	8
7	Маса викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря від джерел викидів на які не встановлені нормативи ГДВ розраховується	23	11

	за формулою:		
8	Дайте визначення складовим, що входять у формулу розрахунку маси наднормативного викиду забруднюючої речовини в атмосферне повітря з перевищенням нормативу ГДВ:	23	9
9	Факт усунення порушення законодавства про охорону атмосферного повітря може бути підтверджено:	23	12
10	Дайте визначення складовим, що входять у формулу розрахунку розміру збитків заподіяних державі за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря:	23	12
11	Для речовин, за якими відсутня величина граничнодопустимої концентрації, показник відносної небезпечності A_i приймається рівним:	23	13
12	Для розрахунку показника відносної небезпечності A_i використовується норматив:	23	13
13	Коефіцієнт, що враховує територіальні соціально-екологічні особливості (K_T) залежить від:	23	13
14	Коефіцієнт, що враховує територіальні соціально-екологічні особливості населеного пункту (K_T) розраховується за формулою:	23	13
15	Коефіцієнт, що залежить від рівня забруднення атмосферного повітря населеного пункту i -тою забруднюючою речовиною розраховується за формулою:	23	13
16	Якщо в населеному пункті не виконуються інструментальні вимірювання концентрацій забруднюючих речовин коефіцієнт K_{zi} приймається рівним	23	14
17	Для розрахунку розміру збитків заподіяних державі за наднормативні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря використовується формула:	23	12
18	Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів не застосовується у випадках:	23	19
19	Наднормативними скидами забруднюючих речовин у водний об'єкт з перевищенням ГДС вважаються:	23	20
20	Факт наднормативного скиду забруднюючих речовин у водний об'єкт зі зворотними водами може бути встановлений:	23	21
21	Тривалість порушення водоохоронного законодавства це час:	23	21
22	Фактичні концентрації забруднюючих речовин у зворотних водах при визначенні розмірів збитків розраховуються за формулою:	23	24
23	Розрахунок маси наднормативного скиду забруднюючої речовини у водний об'єкт зі зворотними водами внаслідок перевищення встановленого нормативу ГДС здійснюється за формулою:	23	22
24	Розрахунок маси наднормативного скиду забруднюючих речовин, внаслідок самовільного скиду зворотних вод без наявності дозволу на спеціальне водокористування здійснюється за формулою:	23	23
25	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку маси наднормативного скиду забруднюючої речовини у водний об'єкт зі зворотними водами внаслідок перевищення встановленого нормативу ГДС:	23	23
26	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку маси наднормативного скиду забруднюючих речовин, внаслідок самовільного скиду зворотних вод без наявності дозволу на	23	23-24

	спеціальне водокористування:		
27	Розрахунок маси забруднюючої речовини, що потрапила в підземні води, проводиться з використанням даних еколого-гідрологічних вишукувань за формулою:	23	32
28	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку маси забруднюючої речовини, що потрапила в підземні води, з використанням даних еколого-гідрологічних вишукувань:	23	32
29	У разі відсутності даних про фонові концентрації для підземних водних об'єктів замість них використовуються відповідні:	23	32
30	Маса і-ї забруднюючої речовини, що потрапила у підземний водний об'єкт з фільтратом сміттєзвалищ, яка розраховується за формулою:	23	33
31	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку об'єму фільтрату сміттєзвалищ, що потрапив у підземні води:	23	33
32	Розрахунок збитків для наднормативних скидів (крім морських вод) здійснюється за формулою:	23	27
33	Розрахунок збитків для наднормативних скидів (морські води) здійснюється за формулою:	23	29
34	Розрахунок збитків, заподіяних водним об'єктам (крім морських вод) внаслідок аварійного або самовільного скиду здійснюється за формулою:	23	29
35	Розрахунок збитків, заподіяних водним об'єктам (морські води) внаслідок аварійного або самовільного скиду здійснюється за формулою:	23	29
36	Розрахунок збитків від забруднення водного об'єкта сміттям здійснюється за формулою:	23	30
37	У разі скиду у водне середовище декількох забруднюючих речовин загальний розмір відшкодування збитків обчислюється:	23	29
38	Розмір питомого економічного збитку від забруднення водних ресурсів, віднесений до 1 тонни умовної забруднюючої речовини (γ_i) буде більшим у випадку:	23	28
39	Розмір показника відносної небезпечності забруднюючої речовини (A_i) буде більшим у випадку:	23	28
40	Якщо в складі земель виявлені негативні кількісні або якісні зміни, що сталися в результаті господарської діяльності чи впливу інших чинників, вони вважаються:	23	51
41	Якщо на відкритому ґрунті наявні сторонні предмети і матеріали, сміття без відповідних дозволів, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища землі вважаються:	23	51
42	Забруднюючі речовини, що спричинили забруднення земельної ділянки поділяються на:	23	52
43	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди від забруднення земель:	23	52
44	Якщо за наявною інформацією розрахувати коефіцієнт забруднення землі K_3 неможливо, він приймається рівним:	23	54
45	Якщо за результатами інструментально-лабораторного дослідження виявлено зміни величини інтегрального показника мінералізації/засоленості у порівнянні зі складом незабрудненого ґрунту, які сталися внаслідок неорганізованих скидів речовин, сполук і матеріалів, а також в аварійних та інших ситуаціях, коефіцієнт небезпечності забруднюючої речовини (K_H) приймається рівним:	23	54
46	Якщо за шкалою еколого-господарського значення земель забруднена	23	55

	земельна ділянка може бути класифікована за декількома категоріями земель чи статусом охорони, для розрахунків обирається величина коефіцієнту еколого-господарського значення земель (K_{EG}), що є:		
47	Розміри шкоди за засмічення земель, на основі матеріалів, що підтверджують факт засмічення обчислюється протягом:	23	52
48	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди від засмічення земель:	23	55
49	Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про надра застосовується у випадках:	23	66
50	В основу нарахування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про використання та охорону надр закладена базова ставка збитків в частках:	23	69
51	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди при наднормативних втратах корисних копалин при їх видобуванні та переробці, в разі неповного і не комплексного вилучення оцінених запасів корисних копалин і наявних у них компонентів:	23	69
52	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди при вибірковій розробці багатих ділянок родовищ, яка призводить до втрат (виснаження) корисних копалин:	23	70
53	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди при пошкодженні родовищ корисних копалин, яке виключає повністю або суттєво обмежує можливість їх подальшої експлуатації:	23	70
54	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку розміру шкоди при самовільному користуванні надрами:	23	71
55	«Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» визначає порядок розрахунку збитків, заподіяних внаслідок:	23	79
56	«Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» не поширюється у випадках:	23	79
57	Підрахунок збитків рибному господарству внаслідок забруднення водного середовища здійснюється:	23	79
58	При визначенні збитків рибному господарству, заподіяних внаслідок забруднення водойми, враховують:	23	79
59	Прямі збитки рибному господарству у натуральному вираженні розраховуються за формулою:	23	80
60	Розрахунок збитків рибному господарству від втрати потомства проводиться за формулою:	23	80
61	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку прямих збитків рибному господарству:	23	80
62	Дайте визначення складовим, що входять до формули розрахунку збитків рибному господарству від втрати потомства:	23	80
63	Збитки рибному господарству від втрати нерестовищ розраховуються за формулою:	23	81
64	Згідно з Міжнародною Конвенцією MARPOL – 73/78 шкідливі речовини розділяються на:	7	1
65	Факт забруднення морського середовища із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України	7	1

	встановлюється на основі:		
66	Для українських судновласників розмір відшкодування збитків за забруднення морського середовища обчислюється не пізніше:	7	2
67	Для іноземних судновласників розмір відшкодування збитків за забруднення морського середовища обчислюється не пізніше:	7	2
68	Кількість нафти та нафтопродуктів, скинутих у морське середовище, визначається на основі:	7	2
69	Об'єм скидів господарсько-фекальних стічних вод визначається на підставі:	7	3
70	З метою запобігання затримки судна, корабля, іншого плавучого засобу Державна екологічна інспекція вживає заходів до отримання:	7	3
71	До дерев, пошкоджених лісокористувачами до ступеня припинення росту відносяться дерева:	16	1
72	Під час проведення індексації для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу враховується:	16	1
73	До дерев, пошкоджених до ступеня неприпинення росту відносяться дерева:	16	1
74	Під час проведення розрахунків розміру шкоди заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами не враховується:	16	1

5. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Основна література:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», від 25.06.1991р. №1264-ХІІ.
2. Кравченко С. Н. Имущественная ответственность за нарушение природоохранного законодательства. - Львов, 1979, с.311.
3. Кислый Н.В. К вопросу о сущности понятия «эколого-экономический ущерб». – Вісник СумДУ, Серія «Економіка». –№1. –2007 / Т.2. –С. 43-50.
4. Мельник Л.Г., Балацький О.Ф.// Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / за ред. Л.Г.Мельника, М.К.Шапочки. –Суми: Університетська книга, 2008.–С. 270–276.–(Сталий розвиток).
5. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від 28.04.2020 № 277
6. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів від 20.07.2009 № 389
7. Конвенція MARPOL 73/78
8. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів. № 171 від 27.10.97
9. Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами від 29.08.2011 р., № 303
10. Ст.43 Закон України "Про мисливське господарство та полювання" від 25 листопада 2015 року № 1119
11. Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України) від 19.06.2017 № 301/222
12. Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища від 18.05.95 № 36
13. Методика розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів від 12.07.2004 № 248/273
14. Ст. 65 Закон України “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992 № 2456-ХІІ
15. Постанова КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 7 листопада 2012 р. № 1030
16. Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665

17. Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541

Додаткова література:

18. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», від 25.06.1991р. №1264-ХІІ.

19. Лісовий кодекс України 21.01.1994 № 3852-ХІІ.

20. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. №132-94 ВР.

21. Водний кодекс України від 6.0.61995р. №213/95-ВР.

22. Директива 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства.

23. Збірник методичних вказівок до практичних занять з дисципліни «Економічна відповідальність за екологічні правопорушення» Бургаз О.А., Кур'янова С.О. – Одеса, ОДЕКУ, 2014 р., 175 с., укр. мова.